

УДК 930.85(100)“578/582”:327(369.2)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4030>**“ВИПРАВИТИ ПОМИЛКИ, КЕРУЮЧИ ДЕРЖАВОЮ З УСІЄЮ
СТАРАННІСТЮ”: АВАРСЬКА ПОЛІТИКА ТИБЕРІЯ ІІ
КОНСТЯНТИНА (578–582)**

Володимир ЛАГОДИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра середніх віків та візантиністики
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0677-4408

Серед низки правителів-наступників Юстиніана Великого (527–565), особливу увагу приваблюють особа та доба правління Тиберія ІІ Констянтина. Користуючись особистою довірою імператора Юстина ІІ (565–578), Тиберій у 570 р. став стратигом-автократором ромейських військ на Балканах та активно сприяв збереженню Дунайського кордону Імперії. Військовий та дипломатичний таланти Тиберія, вкупі зі слабким здоров'ям Юстина, у підсумку посприяли усиновленню імператорською фамілією полководця. Взаємовідносини з Аварським каганатом займали для Тиберія пріоритетну роль і на час його самостійного правління. Тиберій активно приділяв увагу підтримці союзницьких відносин із аварами та спрямовував їх збройну потугу на племенні об'єднання склавинів. У перспективі, курс Тиберія на замирення з аварами призвів до тимчасового повернення орди до політичної орбіти Візантії.

Разом з тим, союз Ромеї з аварами, попри відносну гарантію спокою на Балканах та можливість зосередження уваги на фронті з Сасанідською Персією, призвів до погіршення відносин Константинополя з Тюркським каганатом. При цьому, об'єднання тюрків до цих подій виступало союзником Імперії у конфліктах з персами. Як і в сьогоденні, політичні перипетії останньої чверті VI ст. супроводжувались обміном посольськими місіями, наданням дарів, як засобом схилення політими раннього Середньовіччя третіх сторін до конкретного політичного курсу.

Ключові слова: Аварський каганат, Візантійська імперія, Тиберій ІІ, дипломатичні відносини, склавини, Великий Тюркський каганат.

Після смерті Юстиніана Великого у 565 р., зовнішньополітичне становище Східної Римської Імперії було під загрозою. Система договорів із сусідами Візантії, характерна римській дипломатії¹, втрачала дипломатичну цінність перед “варварськими” правителями. З цього числа, не стали виключенням і взаємовідносини Імперії з кочовим конгломератом аварів, які стали федератами

¹ Огляд специфіки римської дипломатії у VI ст. міститься зокрема у: С. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. (Paris: Ernest Leroux, 1901): 367–415; В. Кузовков, “Римська дипломатія у відносинах з Іраном у часи правління Юстиніана І (527–565),” *Емінак: науковий щоквартальник*, № 4/28, (2019): 122–130; Е. Kavak, “Eternal Peace: The First Diplomatic Contact Between Justinian and Chosroes Anushirvan,” *Cedrus: The Journal of Mediterranean Civilisations Research Institute*, № 8, (2020): 581–591.

Константинополя за умовами договору 557/558 р. У підсумку місії, очоленої аварським нобілем Апсохом², сторони уклали договір-омайхмію, який представляв собою особисту домовленість поміж правителями.

Не вдаючись у специфіку зовнішньополітичних відносин Аварського каганату та Ромеї на час правління Юстиніана, підкреслимо, що: 1) за умовами договору 557/558 р., аварам надавались на заселення території на північ від Дунаю та гарантувався дозвіл на подальше заселення провінції Паннонія II; 2) аварська родоплемінна знать станом на початок 560-х років була на шляху до вироблення самостійного зовнішньополітичного курсу, відмінного від орбіти Константинополя; 3) цьому сприяла мілітарна пасивність Імперії у регіоні Придунав'я; 4) у підсумку, це дозволило кочовикам *de-facto* порушити договір в односторонньому порядку та здійснювати набіги на антів та герулів у проміжку 558–562 рр. Паралельно, аварські послы запевнювали східноримських дипломатів у своїй відданості.

Згубне становище ромейської казни, війська, а також брак політичного досвіду в імператора Юстина II, призвели до розірвання договору з кочовиками та розгортання першої аваро-ромейської війни у 568 р. Свою роль відіграла проінформованість Юстина у “варварській підступності”³ аварів ще на час зайняття ним посади куропалата наприкінці 50-х років VI ст. У підсумку, зазнавши низку поразок від кочовиків та будучи, в першу чергу, цивільним адміністратором, Юстин у 570 р. доручив командування ромейськими військами у регіоні Балкан довіреному полководцю Тиберію⁴. У ході своєї місії, стратиг-автократор зміг поновити аваро-візантійського союзу⁵. Аналогічний курс щодо кочовиків Тиберій продовжував, ставши августом-співправителем Юстина, а пізніше – імператором.

---

² *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. (Liverpool: Francis Cairns, 1985): 48–51.

³ *Ibidem*, 51–53.

⁴ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier. (London: Meuthen and Company, 1898): 208; *The History of Menander the Guardsman*, 148.

⁵ *The History of Menander the Guardsman*, 150.

⁶ Див. зокрема: О. Жданович, “Кочовики Степу і Візантійська імперія у IV–VI ст. (на основі свідчень візантійських авторів)”, *Україна в Центрально-Східній Європі*, Вип. 14, (2014): 23–24; О. Жданович, “Посольства аваров у Менаандра Протектора (коментований переклад джерел)”, *Золотоордынское обозрение*, № 4, (2016): 881–893; О. Жданович, *Авари в Європі. Кочовики в системі візантійської дипломатії раннього Середньовіччя* (Київ: Темпора, 2019): 79; О. Жданович, *Великий Тюркський каганат. Кочова імперія Євразійських степів* (Київ: Темпора, 2019): 20; 49–51; В. Кузовков, “Свідчення візантійських історичних творів про відносини Східної Римської імперії з кочовиками Північного Причорномор'я”, *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*, Вип. 3.37, (2014): 113–114; В. Мельник, “Соціально-правові реалії «Аварського каганата»: фактор *Yersinia pestis* и дискурс міжнародної правосуб'єктності восточноєвропейського кочового союзу”, *Аннали Юридичної історії*,

Проблематика відносин аварів та Візантійської імперії в останній третині VI ст. стала дотичною темою публікацій українських⁶, європейських⁷ і частково – американських⁸ науковців протягом XX–XXI ст. Разом з тим, наведені дослідження мають узагальнюючий характер і щодо історії аварів, і стосовно внутрішньополітичних змін у Східному Римі після 565 р. Так, основну увагу візантиністів логічно приваблює внутрішньополітичне становище Імперії, насамперед мілітарний потенціал⁹ та еволюція військової справи¹⁰. Не оминають увагою дослідники становище фортифікацій, зокрема на Дунайському лімесі¹¹. Водночас, основною темою напрацювань номадистів у контексті ранньої історії аварів стає проблема етногенезу¹² спільноти кочовиків. Відтак, контрастуючи з темами військового та економічного потенціалу, Ромеї з одного боку, та етногенезом конгломерату аварів з іншого, взаємовідносини орди та Імперії у

Т. 4/3, (2020): 30–72; О. Приходнюк, “Анти та авари”, *Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. Зб. наук. ст., присвяч. 100-річчю з дня народж. Віктора Платоновича Петрова*, (1997): 142–147.

⁷ Див зокрема: G. Kardaras, “The nomadic art of war. The case of the Avars”, *Acta Militaria Mediaevalia*, № 9, (2015): 7–25; R. Main, *After Justinian: Foreign Policy in the Byzantine Empire during the Reigns of Justin II and Tiberius II Constantine (565–582)* (Trinity: Oxford, 2019): 67–76; E. Stein, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus*. (Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1919): 1–25; W. Pohl, *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2018): 58–197; Ł. Różycki, “Roman-Avar relation from the perspective of the military campaign of 597 and the siege of Tomi”, *Barbarians at the gates. A monograph based on material from the VI International Study Session on the History of the Peoples of the Baltic Sea*. (Toryń: Wydawnictwo Adam Marszałek): 115–133.

⁸ Уваги у цьому контексті заслуговує доробок славіста Ф. Курти: F. Curta, *The Making of Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500–700*. (Cambridge: University Press, 2009): 204–208; F. Curta, “Horsemen in forts or peasants in villages? Remarks on the archaeology of warfare in the 6th to 7th century Balkans”, *War and Warfare in Late Antiquity*, (2013): 809–852; F. Curta, “Where have all the Avars gone? A view from Eastern Europe”, *Contributions to the Bulgarian Archaeology*, Vol. 12, (2022): 5–20.

⁹ E. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. (Cambridge and London: The Belknap Press, 2009): 235–266; Parnall D., *Justinian's Men: Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*. (London: Palgrave Macmillan, 2017): 228.

¹⁰ F. Aussenances, *L'armée byzantine à la fin du VIe siècle, d'après le Strategicon de l'empereur Maurice*. (Bordeaux–Paris: Ferret & Fils, Albert Fontemoing, 1909): 115; P. Rance, “The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: The Germanization of Roman Infantry Tactics?”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Vol. 44, (2004): 265–326.

¹¹ F. Curta, *The Making of Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, 500–700*, 150–169; I. Farkas et al, *The Danube Limes in Hungary – Archaeological research conducted in 2015–2020*. (Pécs: CLIR Research Center, 2020): 280.

¹² Див. зокрема: E. Heršak, A. Silić, “Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest”, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 18, (2002): 197–224; E. Neparáczki et al, “Y-chromosome haplogroups from Hun, Avar and conquering Hungarian period nomadic people of the Carpathian Basin”, *Scientific reports*, (2019), доступ отримано 22 лютого 2023, <https://www.nature.com/articles/s41598-019-53105-5>; Z. Maroti et al, “The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians”, *Current Biology*, Vol. 32, (2022): 1–13.

останній третині VI ст. загалом та на час правління Тиберія II зокрема нерідко оминають увагою. Те ж можна сказати і про аспекти діяльності Тиберія як політика до помазання його на царство, які становлять інтерес насамперед у контексті просопографічних досліджень¹³.

Корпус джерел, які проливають світло на політичну кар'єру Тиберія до обрання августом та його подальші дії стосовно аварів представлений насамперед творами ромейських істориків. Можемо виділити твори сучасників: "Історія" Менандра Протектора¹⁴, "Церковна історія" Євагрія Схоластика¹⁵, однойменний твір Іоана Ефеського¹⁶. Характерною особливістю перелічених творів є концентрація авторів (переважно цивільних чиновників та духівників) на зовнішньополітичному житті Ойкумени, осердям якої виступає Імперія. Підкреслимо, що характерною особливістю пізньоримської літературної традиції був патріотизм авторів¹⁷. Попри очевидну потребу у чіткій політичній позиції хроністів, ця обставина сприяла негативній репрезентації не-римлян візантійськими істориками. Як наслідок, авари, як частина "варварського світу" на сторінках вказаних творів нерідко представлені аморфною масою, зацікавленою виключно у наживі та грабунку сусідів.

Відомості про діяльність полководця доповнюють панегірична поема "Похвала Юстину Молодшому" Коріппа Африкана Граматика¹⁸, а також твори західноєвропейських істориків: "Історія франків" Григорія Турського¹⁹ та "Історія лангобардів" Павла Диякона²⁰. Розкривають деякі аспекти внутрішньої та зовнішньої політики Візантії, специфіки адміністративного управління Імперії, характеру зіткнень Ромей з аварами військово-теоретичні напрацювання ромейів: праці "Про військові справи"²¹ та "Стратегікон"²².

---

¹³ J. Martindale, *The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641*, (Vol. IIIB). (Cambridge: University Press, 1992): 1323–1326.

¹⁴ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley: 307.

¹⁵ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 285.

¹⁶ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith (Oxford: University Press, 1860): 463.

¹⁷ Прикладом висвітлення дихотомії "свій–чужий" слугує пасаж трактату "Про військові справи", присвячений "варварській підступності", яка оточує Імперію з усіх сторін. Див.: Anonimo, *Le Cose Della Guerra*. A cura di A. Giardina. (Milan: Fondazione Lorenzo Valla, 1989): 18–20.

¹⁸ Corippi Africani Gramatici, *De Laudibus Justini Avgusti Minoris. Libri IV*. (Antwerpiae, 1581): 93.

¹⁹ *Zehn Bücher fränkischer Geschichte vom Bischof Gregorius von Tours. Übersetzt von W. von Giesebrecht*. (Leipzig: Verlag von Franz Drucker, 1878): 316.

²⁰ *History of the Langobards by Paul the Deacon*. Translated by W. Foulke. (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1907): 437.

²¹ Anonimo, *Le Cose Della Guerra*. A cura di A. Giardina: 107.

²² *Maurice's Strategicon. Handbook of Byzantine military strategy*. Translated by G. Dennis. (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1984): 178.

Переходячи до висвітлення теми, вважаємо доцільним охарактеризувати специфіку дипломатії щодо аварів імператорів-попередників Тиберія. Як зазначалось вище, дії Юстиніана I сприяли розселенню кочової орди на північ від Дунаю на початку 60-х років VI ст. Попри неоднозначність такого кроку у перспективі (що підкреслювали й сучасники подій²³), автократор, очевидно, керувався потребою захисту Дунайського лімесу. Крізь останній регулярно здійснювали набіги склавини, утургури, сали, савіри та кутургури²⁴. Не покращувало становища Ромеї у цьому регіоні активне спорудження фортифікацій по всіх Балканах впродовж 50–70-х років VI ст., описане Прокопієм Кесарійським²⁵. В таких умовах, Юстиніан вбачав у аварському кагані Баяні I (562–602) ситуативного союзника. Одностороннє порушення федеративного договору аварами у 558–562 рр. могло розглядатись автократором як “мале зло”. Відповідно, у разі недотримання ними постулатів договору, перспектива задобрення орди монетою була *modus operandi* ромейської дипломатії.

Юстин II у питанні розвитку взаємин з кочовиками займав антагоністичну позицію своєму дядьку. За словами Менандра, причиною цього були слова аварських посланців, які прибули до Константинополя у 565 р. задля поновлення договору. Приймавши прохання аварських нобілів надати території задля переселення за погрози, імператор наголосив, що “...ніколи не матиме потреби у... союзі [з аварами]”, а самі кочовики “...мають для себе вбачати великим щастям, що залишились живими”²⁶. Факт емоційної промови Юстина перед аварськими посланцями за цей же рік підтверджує Іоан Ефеський²⁷. Про інші підстави до розірвання союзу хроністи замовчують. Разом з тим, можемо припускати, що свою роль у відношенні Юстина до кочовиків стали прецеденти нападів аварів на антів та гепідів у 558–562 рр., які були федератами Ромеї. Інформація про набіги кочовиків просочилась до Константинополя через *magister militum* Флавія Германа Юстина, сина племінника Юстиніана. На той час, майбутній імператор займав посаду куропалата, і цілком можливо, знав про порушення кочовиками договору.

Відтак відмова базилевса продовжувати омайхмію зблизила кочовиків із супротивниками Імперії. Упродовж першої половини 568 р. Баян I уклав договори з лангобардським королем Альбоїном (566–573) та королем Австразії

²³ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 48–49.

²⁴ K. Setton, “The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the Seventh Century”, *Speculum*, Vol. 25, (1950): 502–543.

²⁵ *Procopius in seven volumes. Buildings*. Translation by H. Dewing, G. Downey. (Cambridge–London: Harvard University Press, Willia, Heineman Ltd., 1914): 218–315.

²⁶ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 92–95.

²⁷ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 428–429.

²⁸ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 128–129.

Сигібертом I (561–575). Примітно, що описуючи дипломатичну місію лангобардів в стан кочовиків за цей час, Менандр називає римлян “найзлішими ворогами аварів”²⁸. Від другої половини того ж року Баян, “бажаючи здійснювати набіги до самого Візантію”²⁹ почав агресію супроти РOMEї. Основним театром бойових дій стали території діоцезу Фракія – провінції Паннонія, Мезія I, Мезія II та Дакія³⁰. Попри те, що в перші місяці конфлікту кочовики зуміли форсувати Дунай та взяти в облогу аванпост Імперії в регіоні, місто Сирмій, бойові дії отримали затяжний характер. Не зумівши взяти Сирмій ні шляхом дипломатії, ні штурмом³¹, Баян вступив у переговори з Юстином, які були безрезультатними до початку 570 р.

У цей же час, автократор здійснив перестановку серед командування легіонами на Дунаї: в першій половині 570 р. стратигом-автократором на Балканах став Тиберій. Джерела не рясніють повідомленнями про молодість політика. Виключення становлять повідомлення Іоана Ефеського³² та Євагрія Схоластика³³, за якими Тиберій був сином офіцера низького рангу, опціона, родом з Фракії. Як повідомляє Коріпп, Тиберій до початку війни займав посаду коміта кавалерійської схоли ескубіторів³⁴, елітного підрозділу у складі східноримського війська. Разом з тим, ескубітори в другій половині VI ст. відігравали роль “палацової гвардії” та не залучались до бойових дій. Відповідно, очільництво над ними було радше адміністративною посадою, яка передбачала близьке знайомство з автократором. Крім того, на початку правління Юстина, Тиберій був проголошений консулом³⁵.

Примітно, що джерела не подають жодної інформації про участь Тиберія у баталіях із варварами аж до 570 р. Відповідно, швидке сходження Тиберія по ієрархічній драбині Східного Риму було наслідком не стільки військового чи політичного таланту, скільки особистої відданості Юстину. Таким чином, новий правитель був зацікавлений радше у вірних, а не здібних полководцях. Кадровій політиці автократора сприяв мирний початок його правління.

---

²⁹ *The History of Menander the Guardsman*, 128–129.

³⁰ Назви візантійських провінцій у роботі подані відповідно до адміністративної реформи, проведеної у Римській імперії Констянтином I Великим (306–337). Остаточо від цієї структури відійдуть лише в середині VII ст., коли основною адміністративною одиницею у Візантійській імперії стане фема – *В. Л.*

³¹ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 138–142; 224–226.

³² *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 179–180.

³³ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 207.

³⁴ Corippi Africani Gramatici, *De Laudibus Justini Avgusti Minoris. Libri IV*, 73.

³⁵ *Ibidem*, 79.

³⁶ Реконструкція договору ґрунтується на основі повідомлень Менандра, присвячених проекту домовленості Тиберія з аварським нобілем Апсохом у першій половині 570 р. та пізнішому зобов’язанню римлян по укладенні миру наприкінці того ж року. Див.: *The History of Menander the Guardsman*, 148; 150.

Незважаючи на відсутність досвіду воєначальника та посла, Тиберій зумів налагодити дипломатичний контакт із кочовиками упродовж другої половини 570 р. та завершити війну. За результатами конфлікту сторони уклали договір, зміст якого можна звести до таких пунктів³⁶:

– зобов'язання родоплемінної знаті аварів передати ромеям своїх нащадків як заручників. Цей пункт забезпечував Імперію від повторних нападів кочовиків;

– передачі аварам на заселення територій провінції Паннонія включно з населеними пунктами. При цьому, номади навряд були зацікавлені у зайнятті міст, які нещодавно брали в облогу. Зважаючи на специфіку розвитку кочових суспільств Залізної доби, авари, ймовірно, бажали встановити контроль над торгівлею та ливарною справою у регіоні;

– надання грошових виплат кочовикам з боку Константинополя. Мова очевидно йшла про субсидії, еквівалентні сумах, які Ромея зобов'язалась надавати аварам за умовами федеративного договору 557/558 р. Разом із тим, джерела не уточнюють розміру виплат, що надходили аварам;

– захисту аварських обозів з боку візантійських сил у регіоні.

Головну роль при домовленості відіграв стратиг-автократор. Разом із особистою довірою імператора до посадовця, це сприяло їх подальшому зближенню. За наслідками миру, кочовій політії повторно надавався статус клієнта Імперії, а номади відступали з розорених балканських провінцій.

Подальший здійснення Тиберієм *cursus honorum* пов'язане з подіями війни із Сасанідами, що розпочалась у 572 р. Із втратою фортеці Дара у 574/575 р., психічне здоров'я Юстина не дозволяло самостійно продовжувати правління³⁷. Придворні угруповання Константинополя, які очолювали куропалат Бадуарій та син стратига Германа Юстиніан, не могли гарантувати своїм очільникам міцної влади. Як припускає Е. Штайн, поміж претендентами на престол була укладена домовленість, за якою Тиберій, ставши цезарем, надав своїм конкурентам за престол посади стратигів-автократорів: Бадуарій очолив війська на фронті з лангобардами, Юстиніан – супроти персів³⁸.

Ставши співправителем Юстина в грудні 574 р., Тиберій зосередив зусилля на продовженні війни із Сасанідами та налагодженням контактів з Тюркським

³⁷ *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 206–207.

³⁸ E. Stein, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus*, 47.

³⁹ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 178–179.

⁴⁰ *Zehn Bücher fränkischer Geschichte vom Bischof Gregorius von Tours*. Übersetzt von W. von Giesebrecht, 265–266.

⁴¹ *History of the Langobards by Paul the Deacon*. Translated by W. Foulke, 110–111.

каганатом. Увагу цезар приділяв і суперечностям за владу: із Софією, про численні змови якої інформує Іоан Ефеський³⁹ та стратигом Юстиніаном, про що інформує “Історія франків” Григорія Турського⁴⁰ та “Історія лангобардів” Павла Диякона⁴¹. Остаточно легітимізував владу Тиберія августійший патрон, заповівши перед смертю “Виправити мої [Юстина] похибки, керуючи державою з усією старанністю”⁴².

Пріоритетним завданням для Тиберія II стало завершення війни із Сасанідами. До цього часу, становище комітатів та псевдокомітатів на Сході було задовільним. Ромейські війська провели успішну кампанію проти Сасанідів у Персовірменії протягом 576–578 рр.⁴³ Поміж сторонами відновився переговорний процес за участі ромейських дипломатів Траяна та Захарія⁴⁴. Попри готовність базилевса до укладення миру, смерть шахіншаха Хосрова I (531–579) унеможливила припинення конфлікту. Наступник Хосрова, Ормізд IV (579–590), був апологетом різкої антиримської політики, що підтверджують характеристики Іоана Ефеського⁴⁵ та Менандра Протектора⁴⁶.

Паралельно з поновленням бойових дій на сході, активізувалась загроза на північних кордонах Імперії. Найбільш повно про події на Дунайському лімесі, що відбувались одразу по обранні Тиберія імператором, інформує Менандр Протектор. Так, історик вказує, що Тиберій схилив “князя аварів Баяна, котрий не був до цього часу ворогом римлян, і навіть навпаки”⁴⁷ до агресії супроти склавинів. Останні до цього часу здійснювали набіги на Балканські провінції Ромеї. Гарнізони міст у діоцезах Фракія та Дакія під керівництвом представника імператора в регіоні, можливо у званні *quaestor exercitus*⁴⁸, Іоана⁴⁹, не могли дотримуватись “маневреної оборони”, характерної для війн Імперії кінця VI ст.⁵⁰

---

⁴² *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by J. Bidez, L. Parmentier, 208–209.

⁴³ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 170–171; 178–179.

⁴⁴ *Ibidem*, 180–188; 196–198.

⁴⁵ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 423.

⁴⁶ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 208–209; 212–213.

⁴⁷ *Ibidem*, 192–193.

⁴⁸ Про повноваження квесторів у VI ст. див.: J. Wiewiorowski, “*Quaestor Iustinianus Exercitus – a Late Roman Army Commander?*”, *Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum*, Vol. 93, (2006): 319–342.

⁴⁹ J. Martindale, *The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641*, (Vol. III A). (Cambridge: University Press, 1992): 677.

⁵⁰ E. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, 287–293.

⁵¹ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 194–195.

Свою роль у рішенні Баяна зіграла відмова вождів склавинів, зокрема Даврентія, визнати над собою владу кочовиків та подальше вбивство аварських послів⁵¹.

Після узгодження попереднього плану атаки на склавинів з аварами, війська на території Балкан Тиберій довірив Іоану. Менандр уточнює, що кочовиків до цієї кампанії було схилено надавши їм грошові субсидії. Далі, хроніст вказує, що по зайнятті Тиберієм престолу, договір-омайхмію продовжили. Історик не уточнює положень домовленості поміж сторонами, окрім надання кочовикам 80 тис. солідів щорічно⁵². Відтак, можемо припускати, що статті договору, які не торкались грошових субсидій, повторювали зміст положень миру 570 р.

Зрештою, в другій половині 578 р. почались приготування до військових дій: Іоан переправив аварські сили з Верхнього Подунав'я до "скіфської землі"⁵³ (у широкому розумінні, Північного Причорномор'я⁵⁴), де знаходились поселення склавинів.

Примітно, що за описом Менандра, квестор переправив аварів через Дунай двічі – з місця розселення до Іллірії, і з Іллірії до Скіфії "на човнах, здатних плисти вперед та назад"⁵⁵. Можливо, історик під цими кораблями мав на увазі лібурни з механічним приводом, про які згадує "Анонім" VI ст.⁵⁶ Тим не менш, доцільність повторної переправи номадів, які могли завдати удару в Скіфію із заходу на схід, форсувавши Тису, викликає питання. За браком джерельних свідчень, доводиться припускати, що такі дії Іоана⁵⁷ могли бути викликані: 1) міркуваннями логістики; 2) необхідністю попереднього узгодження приготувань до війни з аварським каганом; 3) бажанням застати склавинів, для яких було притаманним оминати лійні баталії⁵⁸, зненацька.

На вірогідність наших припущень вказує уточнення Менандра про залучення магістром до війни "близько шістьдесят тисяч [аварських] вершників, покритих латами... на чолі з Баяном"⁵⁹. Військо під керівництвом Баяна та Іоана розорило низку поселень склавинів без бою. Судячи з емоційного забарвлення повідомлень

⁵² *The History of Menander the Guardsman*, 216–217.

⁵³ *Ibidem*, 192–193.

⁵⁴ Про локалізацію територій під назвами "minor Scythia" та "magna Scythia" див.: A. Üstün, "Scythia as Reflected by Iordanes (Jordanes): A Scene from the Sixth Century", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. XXXV, (2020): 297–332.

⁵⁵ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 194–195.

⁵⁶ Anonimo, *Le Cose Della Guerra*. A cura di A. Giardina, 30–31.

⁵⁷ Автентичність рядків Менандра при описі кампанії 578 р. піддавали сумніву, див. зокрема: L. Hauptmann, "Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle", *Byzantion*, Vol. 4, (1927–28): 155.

⁵⁸ *Maurice's Strategicon. Handbook of Byzantine military strategy*. Translated by G. Dennis, 121; 123–126.

⁵⁹ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 192–193.

⁶⁰ *Ibidem*, 194–195.

історика, основну роль у перебігу кампанії супроти склавинів відіграли авари. Причиною цьому слугувало те, що “[Баян]... хотів виявити подяку... [Тиберію]” за допомогу в здійсненні набігу⁶⁰.

Попри це, відносини Імперії з кочовиками надалі були нестабільними. Станом на 581 р. Баян ескалував конфлікт з Імперією. Причинами цього могли стати і стратегічні, і прикладні обставини. До числа перших слід віднести покращення відносин РOMEї з королівством Австразія⁶¹. Франки раніше виступали союзниками Аварського каганату. Водночас, налагодження відносин із Західною церквою сприяло покращенню становища Східного Риму на Апеннінах, на протипагу лангобардам. Останні до цього часу розпочали активні дії на півострові, спустошивши терени префектури Італія⁶².

Що ж до більш очевидних причин – жаги кочовиків до збільшення субсидій, увагу на них концентрують Іоан Ефеський та Менандр. За повідомленням “Церковної історії”, підґрунтям до нової війни стала вимога Баяна до Тиберія передати Сирмій в обмін на можливість знищення переправи через Дунай, спорудженої римськими майстрами для кочовиків ще за правління Юстина⁶³. Згадана Іоаном переправа мала, очевидно, стратегічне значення. Незважаючи на спроби ромейів ліквідувати її, станом на 581 р. міст перебував у руках кочовиків. Подальша відмова Тиберія II передати Сирмій аварам, у трактуванні хроніста, стала підставою для збройного конфлікту.

При цьому, за Іоаном Ефеським, на боці Баяна виступили склавини, які прорвали фортифікації ромейів та “спустошили всю Елладу, передмістя Фессалонік та всю Фракію”⁶⁴. Підкреслимо, що ця обставина не була наслідком недалекогоглядного курсу Тиберія, спрямованого виключно на збройне протистояння. Зважаючи на політичний розвиток склавинів, вони не могли виробити централізованого курсу щодо Імперії упродовж усього VI ст.

Менандр передає більш скрупульозну картину початку нового аваро-візантійського конфлікту. У його трактуванні, Баян безпідставно розпочав агресію супроти Імперії. Основною причиною, з якою авари розгорнули війну супроти РOMEї, стало, знову ж таки, бажання наживи. Збройній агресії кочовиків

---

⁶¹ *Zehn Bücher fränkischer Geschichte vom Bischof Gregorius von Tours. Übersetz von W. von Giesebrecht*, 304–305; *History of the Langobards by Paul the Deacon*. Translated by W. Foulke, 111.

⁶² *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 196–197.

⁶³ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 429–432.

⁶⁴ *Ibidem*, 432.

⁶⁵ Щодо ролі Таргітія у ході першої війни аварів та Імперії див.: В. Лагодич, “«Одне говорять, а інше думають»: участь посольських місій у ході аваро-ромейської війни 568–570 рр.”, *Етнічна історія народів Європи*, Вип. 68, (2023): 22–27.

⁶⁶ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 218–219.

передувала місія аварського нобіля Таргітія, який очолював орду в ході війни 568–570 рр.⁶⁵ Останній отримав виплати з боку Тиберія і у вигляді грошових, і матеріальних субсидій безпосередньо перед початком бойових дій. У подальшому, “не маючи жодної причини до початку війни”⁶⁶, Баян розділив орду на дві частини. Перша зайнялась форсуванням річки Сава поміж містами Сирмій та Сингідун. Інша здійснила перехід річки Сави неподалік Сирмія.

Приготування кагана були помічені гарнізоном міста на чолі з офіцером Сіфом. У ході подальших перемовин, Сіфа завірили, що кочовики переправляються через Саву та Дунай, щоб виявити та ліквідувати склавинів. Як повідомляє Менандр, Баян неодноразово клявся представникам міста у щирості своїх намірів, щоб ввести ромеїв в оману. Тим не менш, Сіф направив посланців до Тиберія з метою проінформувати про дії кочовиків.

Дізнавшись про переправу аварів та можливість взяття в облогу Сирмія, базилевс намагався відтягнути початок агресії. Крім того, Тиберій зосередив активну частину війська у Персовірменії та Месопотамії супроти Сасанідів. До Константинополя у цей час прибули почергово принаймні два посольства. Переговори сторін завершилися виголошенням принципово ворожих позицій. Посланець Баяна Солах перейшов до вказівки потреби передати Сирмія орді на підставі того, що місто розміщене на колишніх територіях союзу гепідів, яких завоювали авари. Крім того, за словами авара, статус укріпленого міста у складі Імперії “не коштував порушення миру”⁶⁷. Не досягнувши одобрення Тиберія, Баян, за повідомленням Іоана, почав погрожувати Імперії війною.

Автократор, декларуючи готовність до оборони, направив у Паннонію невеликий військовий контингент через Далмацію та Іллірик. Облога Сирмія, очевидно, тривала кілька тижнів: після взяття міста в облогу та перекриття доступу до прісної води, відбулась триденна баталія. Переможцями з неї вийшли кочовики. Як вказує Менандр, не бажаючи спостерігати за голодом населення міста, Тиберій дозволив стратигу-автократору Фракії Феогніду укласти з аварами мир. Серед умов договору, хроніст виділяє⁶⁸:

– передання Сирмія аварам – зважаючи на стратегічне розміщення міста поміж річками Сава та Дунай, утримання його дозволяло встановити контроль над торгівлею в районі Верхнього Подунав'я. Припускаємо, що деяку цінність для аварської знаті могли становити споруди в поселенні, насамперед колишній імператорський палац, зведений у III ст. Зважаючи, що кочове суспільство до цього часу перебувало в стадії інвазії, нобілітету кочовиків, насамперед кагану, були необхідні ознаки легітимізації своєї влади.

– дозволу населенню та гарнізону Сирмія безперешкодно дістатись до володінь Східного Риму. Перспектива позбавлення міста населення може

⁶⁷ *The History of Menander the Guardsman.*, 224–225.

⁶⁸ Реконструкція можливого змісту договору здійснена на основі змісту 27-го уривку “Історії”: *Ibidem*, 240–243.

вказувати і на перспективу його розорення, і на зайняття Сирмія аварами – сучасники подій не інформують про їх подальшу участь міста.

– Виплат аварам “золота, яке римляни звично платили, аби Баян нічого не робив супроти них”. У підсумку, як уточнює Менандр, сума виплат аварам за умовами миру досягала 240 тис. солідів.

Уклавши договір з аварами, Тиберій на короткий час гарантував Імперії мир на півночі. Із цим перегукується останній вбережений уривок “Історії” Менандра, представлений рядком “Так великий володар гуннів нарешті заспокоївся”⁶⁹. До кінця свого правління, Тиберій зосередився на продовженні кампанії у Персовірменії та налагодженню відносин із Австразією та Папським престолом. У ході протистояння з Сасанідами, у владній ієрархії РOMEї піднялась частина полководців, зокрема командир з Каппадокії Маврикій⁷⁰. Окрім звання *magister militum per Orientem*, Тиберій присвоїв воєначальнику посаду коміта ескубіторів у 581 р.⁷¹ Будучи на смертному одрі в серпні 582 р., Тиберій оголосив Маврикія спадкоємцем, заповівши йому “доньку Августу в дружини, а державу як посаг”⁷².

Підсумовуючи, зауважимо що дипломатичні відносини Тиберія II та політії аварів характеризувались нестабільністю. Наростаючи від мирних стосунків на початку правління базилевса, авари були залучені до кампанії супроти спільних ворогів. Зрештою, довіра базилевса до кочовиків та відсутність ромейського війська на Балканах дозволили Баяну розпочати збройну агресію супроти Константинополя.

Конфлікт поміж сторонами, не враховуючи часу перемир’я, продовжиться аж до 626 р. Тим не менш, однозначною заслугою Тиберія було укладення договору з кочовиками у 570 р., який зі змінами залишався у силі до початку наступного десятиліття.

Аваро-візантійський договір 581 р. закріплював остаточний вихід кочової політії з-під патронату РOMEї. Вперше з часу налагодження контакту поміж сторонами у 557/558 р., аварам виплачувались субсидії конкретно задля продовження миру на Балканах, а не за умовами союзницького договору. Характерно, що попри вказівки Іоана Ефеського, Феофілакта Сімокатти, Феофана Сповідника на низький статус аварського правителя у системі зовнішньополітичних контактів, фактично Імперія відкуплялась від Каганату під загрозою руйнівних та затяжних воєн з кочовиками та склавинами. До цього,

---

⁶⁹ *The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes R. Blockley, 242–243.

⁷⁰ J. Martindale, *The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641*, (Vol. III B). (Cambridge: University Press, 1992): 855–860.

⁷¹ *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by R. Smith, 435.

⁷² *The History of Theophylact Simocatta*. Translation with Introduction and Notes M. Whitby, M. Whitby. (Oxford: University Press, 1986): 25.

“варварськими” державами, з якими Імперія підтримувала подібні контакти, залишалась Персія Сасанідів та Великий Тюркський каганат. Підкреслимо, що в обох випадках базилевси керувались не лише військово-стратегічними, а й економічними міркуваннями.

**“CORRECTING MISTAKES BY GOVERNING THE STATE WITH ALL
ZEAL”: THE AVARIAN POLICY OF TIBERIUS II CONSTANTINE
(578–582)**

Volodymyr LAHODYCH

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Middle Ages and Byzantine Studies
Universytetska street, 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0677-4408

Among the succession of rulers since Justinian the Great (527–565), particular attention is drawn to the personage and reign of Tiberius II Constantine. Despite his humble social origins, Tiberius swiftly ascended the hierarchical ranks of Eastern Rome. Seizing the opportunity to gain the confidence of Emperor Justin II (565–578), Tiberius assumed the role of strategist-autokrator of the Roman army in the Balkan region, actively contributing to the preservation of the Danube limes of the Empire.

His military and diplomatic talents, coupled with Justin’s ailing health, ultimately facilitated the commander’s adoption into the royal family. The interactions with the Avar Khaganate held significant importance for Tiberius, both upon his elevation to co-emperor in 574 and from the inception of his independent reign. Tiberius devoted particular attention to nurturing allied relations with the Avars, directing their military prowess against tribal unions of Sclavenes. Consequently, the incessant raids by the Sclavenes posed a constant threat to the Balkan territories of the Empire.

Over time, Tiberius’ pursuit of reconciliation with the Avars resulted in the temporary return of the horde to the political orbit of Byzantium. The diplomatic overtures of Tiberius II toward the Avars afforded Eastern Rome the opportunity to bolster its political and military strength along the Danube limes during his reign. Additionally, Tiberius successfully neutralized the Avars politically through ongoing military conflicts with their closest neighbors.

Much like contemporary geopolitics, the political upheavals of the last quarter of the 6th century were accompanied by ambassadorial missions, involving the exchange of gifts as a means of persuading third parties to align with specific political courses in the Early Medieval polities.

Keywords: Avar Khaganate, Byzantine Empire, Tiberius, diplomatic relations, Sclavenes, Great Turkic Khaganate.

REFERENCES

- Anonimo. *Le Cose Della Guerra*. A cura di Giardina, A. (Milan: “Fondazione Lorenzo Valla”, 1989), 107. (in Italian)
- Aussaresses, F. *L’armée byzantine à la fin du VIe siècle, d’après le Strategicon de l’empereur Maurice*. (Bordeaux–Paris: Feretrt & Fils, Albert Fontemoing, 1909), 115. (in French).
- Corippi Africani Gramatici. *De Laudibus Justini Avgusti Minoris. Libri IV*. (Antwerpiae: 1581), 93. (in Latin)

- Curta, F. “Horsemen in forts or peasants in villages? Remarks on the archaeology of warfare in the 6th to 7th century Balkans”, *War and Warfare in Late Antiquity*, (2013), 809–852. (in English)
- Curta, F. “Where have all the Avars gone? A view from Eastern Europe”, *Contributions to the Bulgarian Archaeology*, Vol. 12, (2022), 5–20. (in English)
- Curta, F. *The Making of Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, 500–700*. (Cambridge: University Press, 2009), 488. (in English)
- Diehl, C. *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. (Paris: Ernest Leroux, 1901), 735. (in French)
- Farkas, I. et al. *The Danube Limes in Hungary – Archaeological research conducted in 2015–2020*. (Pécs: CLIR Research Center, 2020), 280. (in English)
- Hauptmann, L. “Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle”, *Byzantion*, Vol. 4, (1927–28), 137–170. (in French)
- Heršak, E., Silić A. “Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest”, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 18, (2002), 197–224. (in Croatian)
- History of the Langobards by Paul the Deacon*. Translated by Foulke, W. (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1907), 437. (in English)
- Kardaras, G. “The nomadic art of war. The case of the Avars”, *Acta Militaria Mediaevalia*, № 9, (2015), 7–25. (in English)
- Kavak, E. “Eternal Peace: The First Diplomatic Contact Between Justinian and Chosroes Anushirvan,” *Cedrus: The Journal of Mediterranean Civilisations Research Institute*, № 8, (2020), 581–591. (in English)
- Kuzovkov, V. “Rymska dyplomatiia u vidnosynakh z Iranom u chasy pravlinnia Yustyniana I (527–565)”, *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*, № 4/28, (2019), 122–130. (in Ukrainian)
- Kuzovkov, V. “Svidotstva vizantiiskyykh istorychnyykh tvoriv pro vidnosyny Skhidnoi Rymskoï imperii z kochovykamy Pivnichnoho Prychornomorïa”, *Naukovyi visnyk MDU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky*, Vyp. 3.37, (2014), 113–114. (in Ukrainian)
- Lahodych, V. “«Odne hovoriat, a inshe dumaiut»: uchast posolskykh misii u khodi avaro-romeiskoi viiny 568–570 rr.”, *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, Vyp. 68, (2023), 22–27. (in Ukrainian)
- Luttwak, E. *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*. (Cambridge and London: The Belknap Press, 2009), 498. (in English)
- Main, R. *After Justinian: Foreign Policy in the Byzantine Empire during the Reigns of Justin II and Tiberius II Constantine (565–582)* (Trinity: Oxford, 2019), 229. (in English)
- Maroti, Z. et al. “The genetic origin of Huns, Avars, and conquering Hungarians”, *Current Biology*, Vol. 32, (2022), 1–13. (in English)
- Martindale, J. *The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641*, (Vol. IIIB). (Cambridge: University Press, 1992), 1574. (in English)
- Martindale, J. *The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641*, (Vol. III A). (Cambridge: University Press, 1992), 760. (in English)
- Maurice’s Strategicon. Handbook of Byzantine military strategy*. Translated by Dennis, G. (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1984), 178. (in English)
- Melnyk, V. “Sotsyalno-pravovyye realyy «Avarskoho kahanata»: faktor Yersinia pestis y dyskurs mezhdunarodnoi pravosubektnosti vostochnoevropeiskoho kochevoho soobshchestva”, *Annaly Yurydychnoi istorii*, T. 4/3, (2020), 30–72. (in russian)

- Neparączki, E. et al. “Y-chromosome haplogroups from Hun, Avar and conquering Hungarian period nomadic people of the Carpathian Basin”, *Scientific reports*, (2019), dostup otrymano 22 liutoho 2023, <https://www.nature.com/articles/s41598-019-53105-5> (in English)
- Parnall, D. *Justinian's Men: Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*. (London: Palgrave Macmillan, 2017), 228. (in English)
- Pohl, W. *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2018), 636. (in English)
- Procopius in seven volumes. Buildings*. Translation by Dewing, H., Downey, G. (Cambridge–London: Harvard University Press, Willia, Heineman Ltd., 1914), 542. (in English)
- Prykhodniuk, O. “Anty ta avary”, *Problemy pokhodzhennia ta istorychnoho rozvytku slovia. Zb. nauk. st., prysviach. 100-richchii z dnia narodzh. Viktora Platonovycha Petrova*, (1997), 142–147. (in Ukrainian)
- Rance, P. “The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: The Germanization of Roman Infantry Tactics?”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Vol. 44, (2004), 265–326 p. (in English)
- Rózycki, Ł. “Roman-Avar relation from the perspective of the military campaign of 597 and the siege of Tomi”, *Barbarians at the gates. A monograph based on material from the VI International Study Session on the History of the Peoples of the Baltic Sea*. (Toryń: Wydawnictwo Adam Marszałek), 115–133 p. (in English)
- Setton, K. “The Bulgars in the Balkans and the Occupation of Corinth in the Seventh Century”, *Speculum*, Vol. 25, (1950): 502–543 p. (in English)
- Stein, E. *Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus*. (Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1919), 199 s. (in German)
- The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. Ed. with introduction, critical notes and indices by Bidez, J., Parmentier L. (London: Meuthen and Company, 1898), 285 p. (in English)
- The History of Menander the Guardsman*. Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley, R. (Liverpool: Francis Cairns, 1985), 307 p. (in English)
- The History of Theophylact Simocatta*. Translation with Introduction and Notes Whitby, M., Whitby M. (Oxford: University Press, 1986), 340 p. (in English)
- The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*. Translated by Smith, R. (Oxford: University Press, 1860), 463 p. (in English)
- Üstün, Abdullah. “Scythia as Reflected by Iordanes (Jordanes): A Scene from the Sixth Century”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol. XXXV, (2020), 297–332 p. (in English)
- Wiewiorowski, J. “Quaestor Iustinianus Exercitus – a Late Roman Army Commander?”, *Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum*, Vol. 93, (2006), 319–342 p. (in English)
- Zehn Bücher fränkischer Geschichte vom Bischof Gregorius von Tours*. Übersetzt von Giesebrecht, W. von. (Leipzig: Verlag von Franz Drucker, 1878), 316 s. (in German)
- Zhdanovych, O. “Kochovyky Stepu i Vizantiiska imperiia u IV–VI st. (na osnovi svidchen vizantiiskyykh avtoriv)”, *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, Vyp. 14, (2014), 13–27 s. (in Ukrainian)
- Zhdanovych, O. “Posolstva avarov u Menandra Protektora (komentyrovannyi perevod ystochnykov)”, *Zolotoordynskoe obozrenye*, № 4, (2016), 881–893. (in russian)
- Zhdanovych, O. *Avary v Yevropi. Kochovyky v systemi vizantiiskoi diplomatii rannoho Serednovichchia*. (Kyiv: Tempora, 2019), 79. (in Ukrainian)
- Zhdanovych, O. *Velykyi Tiurkskyi kahanat. Kochova imperiia Yevraziiskyykh stepiv* (Kyiv: Tempora, 2019), 71. (in Ukrainian)